

KONFERENSIYALAR.COM

ANJUMANLAR PLATFORMASI

**XIX RESPUBLIKA ILMIY-
AMALIY KONFERENSIYASI**

**YANGI DAVR ILM-
FANI: INSON UCHUN
INNOVATSION G'OYA
VA YECHIMLAR**

OKTYABR, 2026

ISSN 3093-8791

ELEKTRON NASHR:

<https://konferensiyalar.com>



Yangi davr ilm-fani: inson uchun innovatsion g'oya va yechimlar.
XIX Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari to'plami.
2-jild, 19-son (13-oktyabr, 2026-yil).– 191 bet.

Mazkur nashr ommaviy axborot vositasi sifatida 2025-yil, 8-iyulda
C-5669862 son bilan rasman davlat ro'yaxatidan o'tkazilgan.

Elektron nashr: <https://konferensiyalar.com>

ISSN: 3093-8791 (onlayn)

Konferensiya tashkilotchisi: "Scienceproblems Team" MChJ

Konferensiya o'tkazilgan sana: 2026-yil, 9-oktyabr

Mas'ul muharrir:

Isanova Feruza Tulqinovna

Annotatsiya

Mazkur to'plamda "Yangi davr ilm-fani: inson uchun innovatsion g'oya va yechimlar" mavzusidagi XIX Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari jamlangan. Nashrda respublikaning turli oliy ta'lim muassasalari, ilmiy markazlari va amaliyotchi mutaxassislari tomonidan tayyorlangan maqolalar o'rin olgan bo'lib, ular ijtimoiy-gumanitar, tabiiy, texnik va yuridik fanlarning dolzarb muammolari va ularning innovatsion yechimlariga bag'ishlangan.

Ushbu nashr ilmiy izlanuvchilar, oliy ta'lim o'qituvchilari, doktorantlar va soha mutaxassislari uchun foydali qo'llanma bo'lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: ilmiy-amaliy konferensiya, innovatsion yondashuv, zamonaviy fan, fanlararo integratsiya, ilmiy-tadqiqot, nazariya va amaliyot, ilmiy hamkorlik.

Barcha huquqlar himoyalangan.

© Scienceproblems team, 2026-yil

© Mualliflar jamoasi, 2026-yil

SEMANIK PROSODIYA TUSHUNCHASI: TARIXI, TA'RIFI VA ILOVA SOHALARI

Pulatova Niso Shomurod qizi

Termiz davlat universiteti

Ingliz tili va adabiyot kafedrası o'qituvchisi

Email: pulatova87@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada semantik prosodiya tushunchasining shakllanish tarixi, nazariy mazmuni va zamonaviy tilshunoslikdagi qo'llanish sohalari yoritiladi. Semantik prosodiya leksema yoki grammatik birlikning ma'nosi uning muntazam ravishda qo'llanadigan kontekstlari orqali ijobiy, salbiy yoki neytral semantik bo'yoqqa ega bo'lishini ifodalovchi hodisa sifatida tahlil qilinadi. Tadqiqotda semantik prosodiya tushunchasining rivojlanish bosqichlari, korpus lingvistikasi bilan aloqasi hamda uning kollokatsion birliklarni o'rganishdagi ahamiyati ko'rib chiqiladi. Shuningdek, mazkur hodisaning tarjimashunoslik, leksikografiya, diskurs tahlili va til o'qitish amaliyotidagi imkoniyatlari ochib beriladi. Semantik prosodiyani o'rganish so'z ma'nosining faqat lug'aviy izoh bilan cheklanmasdan, uning real nutqdagi qo'llanish xususiyatlarini chuqurroq anglash imkonini beradi.

Kalit so'zlar: semantik prosodiya, semantika, kollokatsiya, korpus lingvistikasi, kontekst, leksik birlik, diskurs, pragmatika, tarjimashunoslik, leksikografiya.

THE CONCEPT OF SEMANTIC PROSODY: ITS HISTORY, DEFINITION, AND AREAS OF APPLICATION

Pulatova Niso Shomurod qizi

Lecturer, Department of English Language and Literature,

Termez State University

Annotation. This article examines the historical development, theoretical definition, and major areas of application of the concept of semantic prosody in modern linguistics. Semantic prosody is analyzed as a linguistic phenomenon in which a lexical or grammatical unit acquires a positive, negative, or neutral semantic connotation through its recurrent use in particular contexts. The study focuses on the main stages in the development of the concept, its relationship with corpus linguistics, and its significance for the analysis of collocations. Particular attention is also given to the application of semantic prosody in translation studies, lexicography, discourse analysis, and language teaching. The study of semantic prosody provides a deeper understanding of how lexical units function in authentic discourse and makes it possible to identify additional semantic and pragmatic nuances that are not always reflected in dictionary definitions.

Keywords: semantic prosody, semantics, collocation, corpus linguistics, context, lexical unit, discourse, pragmatics, translation studies, lexicography.

DOI: <https://doi.org/10.47390/ydif-y2026v2i19/n25>

Kirish. Til birliklarining semantik xususiyatlari nafaqat ularning asosiy leksik ma'nosi bilan, balki ular joylashgan kontekstdagi o'rni bilan ham belgilanadi. So'zlarning semantik yo'nalishini aniqlashda kontekstual faktorlar muhim o'rin tutadi. Aynan shunday kontekst asosida shakllanadigan va doimiy ravishda takrorlanuvchi leksik birliklar orqali hosil bo'ladigan semantik holat belgisiga semantik prosodiya deb yuritiladi. Ushbu tushuncha birinchi bor Louw tomonidan ilgari surilgan va keyinchalik ko'plab tadqiqotchilar tomonidan rivojlantirilgan.

O'zbek tilshunosligida bu tushuncha hali yetarli darajada tadqiq qilinmagan bo'lsa-da, semantik prosodiya orqali o'zbek tilidagi so'zlarning kontekstual bog'lanishi orqali semantik xususiyatlarini aniqlash imkoniyati mavjud. Xususan, bu yondashuv korpus lingvistikasiga

asoslangan metodlar yordamida o'zbek va ingliz tilida tez-tez uchraydigan kollokatsiya so'z birikmalarini aniqlash va ularning semantik jihatidan bog'langan ma'no ohangini tahlil qilish imkonini beradi[1].

“Prosodiya” atamasi ilk bor Firth tomonidan fonologik jihatdan qo'llanilgan bo'lib, u segmentdan tashqaridagi tovush o'zgarishlari orqali ma'no hosil bo'lishini ifodalaydi. Firth prosodiya hosil bo'lishini asosan tovushlar tizimining kontekstual o'zaro ta'siri orqali ma'no shakllanishini ta'kidlaydi. McEnery & Hardie. Shu asosda semantik prosodiya ham kontekst asosida semantik ma'no mohiyatining shakllanishini tushuniladi. Louw bu tushunchani ilmiy asosi sifatida doimiy turg'un birikmalari ya'ni kollokatsiyon bog'lanishi orqali hosil bo'ladigan semantik ta'sir kuchi deb fikr yuritadi. U semantik prosodiyalarni *ijobiy yoki salbiy* yo'nalishda shakllanuvchi semantik holat deb baholaydi.

Ma'lumki, konnotatsiya – bu so'zga bo'liq bo'lgan ichki hissiyot yoki so'zning madaniy ishlatish doirasidagi shakllangan ijtimoiy ma'no, sifatida talqin qilinib kelingan. Ko'plab tadqiqotlar semantik prosodiyani konnotatsiyaga yaqin tushuncha sifatida baholaydi. Masalan, Partington semantik prosodiyani so'zning ijobiy va salbiy ma'nosi bilan cheklanib qolmay, balki kontekstdagi har bir so'zga ta'sir etishini ifodalaydi. Biroq, tilshunoslikda semantik prosodiya so'zning shunchaki qanday kontekstlarda tez tez ishlatilishini statistik tahlili orqali o'rganish obekti sifatida baholab kelishgan. Umumiy fikr bildirib aytilganda, konnotatsiya sub'ektiv bahoga asoslangan bo'lsa, semantik prosodiya asosan statistik ma'lumotlarga tayanib kelingan[2].

Korpus lingvistikasi doirasida olib borilgan tadqiqotlar semantik prosodiyani tahlil qilishda konkordans va kollokatsiya yo'li bilan aniqlashda asosiy manba sifatida qo'llaydi. Sinclair *set in, happen, cause* kabi fe'llarning doimiy salbiy kollokatsiyalarda ishtirok etishini kuzatadi. U “set in” iborasining ko'p hollarda salbiy hodisalar bilan birga ishlatilishini qayd etadi, masalan: *rot, decay, ill-will, prejudice, infection, rigor mortis* va boshqalar. Bu esa semantik prosodiyani tildagi tabiiy misollar orqali tasdiqlanishi mumkinligini ko'rsatadi.

Semantik prosodiyani aniqlash uchun eng samarali usullardan biri bu korpus lingvistikasi metodologiyasidir. So'zlarning kollokatsion tahlili orqali ularning qaysi semantik kontekstdan foydalanilishini aniqlash mumkin. Masalan, ingliz tilidagi *cause, set in, happen* sinonim so'zlarini oladigan bo'lsak *set in*. Ko'p hollarda “unpleasant state” (ya'ni “noxush holat”) subyektlari bilan birga keladi. masalan *rot, decay, ill-will, insolvency, depression, rigour mortis* va boshqalar.

Neutral subyektlar bilan ham birga kelishi kuzatiladi (masalan *trend, reaction*) biroq, korpus ma'lumotlarining statistik raqamiga tayanaydigan bo'lsak salbiy misollar soni ustunlik qiladi. 3. Bu frazaning semantik prosodiyasi salbiy tomonga yaqin — ya'ni o'quvchi yoki tinglovchi ushbu iborani eshitganda “yomon holat boshlanib ketdi / shakllana boshladi” degan ma'noni taxmin qiladi[3].

1. Tadqiqotda Scetch Engine platformasi yordamida “happen” so'zining kollokativ birikishi ko'rib chiqilganda ko'pincha «accident, disaster, failure, misfortune, problem, suicide» kabi salbiy hodisalar bilan ishlatilgani kuzatilgan.

2. Boshqa sinonim so'zi (masalan “occur”) bilan solishtirganda “happen”ning salbiy kontekstlarda qo'llanilishi ancha ko'proq ekanligi ko'rsatilgan. “Cause” so'zi esa ko'p hollarda “problem”, “accident”, “disease” kabi salbiy hodisalar bilan bog'liq ekanligi topilgan. 2. Demak

“cause” ham til jihatdan salbiy prosodiyali so'zlar qatoridan joy oladi deb fikr yuritishga chorlaydi.

Ta'kidlaganimizdek, *cause* fe'lining odatda salbiy hodisalar (e.g., *cause problems, cause damage, cause illness*) bilan bog'lanishi kabi, o'zbek tilida ham ayrim so'zlar doimiy salbiy yoki ijobiy kontekstda paydo bo'lishi mumkin.

Kuzatuvlarga ko'ra, o'zbek tilidagi “zarur” sifati ko'pincha ijobiy baholovchi kontekstda (masalan, *zarur chora, zarur yordam, zarur o'zgarishlar*), M: *Ko'zimga ko'rinmasin, kim chaqirdi uni, senmi, Mahmud? – O'zi kelibdi, zarur ishi bormish. Gapini eshitib ko'ring. — Chaqir, tezroq gumdon qil.* Keltirilgan misolda ijobiy neytral ohangi sezilgan.

“Xavf” esa salbiy semantik ohangda (xavfli holat, xavf tug'ildi, katta xavf) *Asadbekning ishi pishiq, vaqtdan yutadi. Senga tseytnot xavf solib turibdi.* Keltirilgan misolda xavf-xatar salbiy ohangi mavjud. Ushbu kuzatishlar asosida aytish mumkinki, o'zbek tilida ham semantik prosodiyalar mavjudligi va ularni tizimli tahlil qilish mumkinligi aniqlanadi[4].

Semantik prosodiyani aniqlash, ayniqsa tarjima jarayonida ahamiyatli o'rin egallaydi. Tarjimonlar so'zning yuzaki lug'aviy ma'nosini emas, balki uning kontekstual jihatidan bog'lanishini ham hisobga olishlari lozim. Aks holda, semantik tafovutlar paydo bo'lib, tarjimada g'alizliklar yuzaga keladi.

Shuningdek, chet tilini o'rganishda yoki o'zbek tilini chet elliklar uchun o'rgatishda semantik prosodiya tushunchasi orqali til o'rganuvchilarga so'zlarning kontekstual ohangini tushuntirish mumkin. Bu usul, ayniqsa, leksik birliklarning konnotatsion xususiyatlarini o'rgatishda samaralidir. Asosiy maqsadimiz semantik prosodiyaning parallel korpuslarda sinonimlar tahlilidagi ahamiyati aniqlash uchun zamin hozirlaydi.

Oldingi tadqiqotlar o'zbek-ingliz kontekstida korpus yaratish bo'yicha asosiy zaminni yaratib bergan. Elov va Amirqulov o'zbek va ingliz tillarining teglangan parallel korpusini yaratish bosqichlarini muvaffaqiyatli qilib, lingvistik va ekstralingvistik teglashning ahamiyatini ta'kidlaganlar. A.Eshmuminov o'zbek tilining milliy korpuslari uchun sinonimik bazani yaratish prinsiplarini bayon qilgan bo'lib, bu jarayonda leksikografik manbalar sinonimlarni aniqlashda muhim o'rin tutishini ko'rsatgan. Shamiyeva esa so'zlarni semantik aloqalar orqali bog'langan sinonimlar to'plamiga (synset) ajratib, UzWordNet nomli ikki tilli tesaurus (lug'aviy ma'lumotlar bazasi)ni ishlab chiqqanini taqdim etadi[5].

Bajarilgan tadqiqotlar asosida paralel korpuslarda sinonimlar ustida olib boriladigan tadqiqotlar uchun semantik prosodiya muhim metodologik asos bo'lib xizmat qiladi. Garchi sinonimlar lug'aviy ma'no jihatdan yaqin bo'lsa-da, ularning kontekstual qo'llanish chastotasi va semantik ohangi sezilarli darajada farqlanishi mumkin. Aynan mana shu tafovutlar semantik prosodiya yordamida aniqlanadi.

Masalan, ingliz tilidagi *start va commence* fe'llari, yoki o'zbek tilidagi *boshlamoq va ishga kirishmoq* fe'llari lug'aviy jihatdan o'xshash bo'lsa-da, ularning ishlatilish konteksti, so'z atrofidagi kollokatsiyalari va semantik ma'nosi turlicha bo'lishi mumkin. Kelajakda ingliz va o'zbek tili parallel korpuslar bu tafovutlarni aniqlash uchun eng qulay resurs hisoblanadi, chunki ular bir xil kontekstdagi turli tillardagi tarjima variantlarini taqqoslash imkonini beradi[6].

Semantik prosodiya yondashuvi bu yerda quyidagi jihatlar bo'yicha foydali bo'ladi:

Sinonimlarning pragmatik farqlarini aniqlash: Har bir sinonimning qanday ijtimoiy, emotsional yoki baholovchi kontekstdan foydalanilishi aniqlanadi.

Tarjimadagi sinonim tanloviga asosli yondashuv: Tarjimonlar aynan kontekstga mos sinonimni tanlashda semantik prosodiyani hisobga olib, tabiiy va mos tarjimani ta'minlashlari mumkin.

Korpus asosida avtomatlashtirilgan sinonim tavsiyasi: Mashina tarjimasi, sun'iy intellekt va tilni o'qituvchi tizimlar uchun semantik prosodiyani modellashtirish orqali kontekstga mos so'z tanlash imkoniyati yaratiladi.

Paralel korpuslarda semantik prosodiyani tadqiq qilish quyidagi bosqichlarda amalga oshirilishi mumkin:

1. Sinonimlar guruhi tanlanadi (masalan, ingliz tilida begin, commence, initiate va ularning o'zbekcha tarjimalari).

2. Korpusda ushbu so'zlarning kontekstual muhitlari ajratiladi – bu uchun konkordanslar, kollokatsion tahlil va n-gram tahlili ishlatiladi.

3. Baholovchi kontekstlar kodlanadi – har bir kollokatsiya ijobiy, salbiy yoki neytral semantik ohangda baholanadi.

4. Tarjimaviy tafovutlar taqqoslanadi – o'zbek va ingliz tilidagi semantik prosodiyalar orasidagi farq tahlil qilinadi.

5. Sinonimlar semantik xaritasi yaratiladi – natijada, har bir sinonimning eng ko'p ishlatiladigan konteksti va semantik jihatidan bog'langan birikmasi aniqlanadi[7].

Ushbu yondashuvning ilmiy ahamiyati shundaki, u semantik tafovutlarning empirik asosda o'lchanishini ta'minlaydi. Bu esa nafaqat nazariy tilshunoslik, balki til o'rgatish, tarjima nazariyasi, lug'atshunoslik, va sun'iy intellekt uchun til modellarini yaratish kabi yo'nalishlar uchun ham foydalidir. Amaliy nuqtayi nazardan, semantik prosodiyaga asoslangan sinonimlar tahlili orqali:

O'zbek tilining semantik xususiyatlari chuqurroq o'rganiladi,

Tarjimadagi xatoliklar kamaytiriladi,

Avtomatlashtirilgan tarjima va til korpuslarining sifati oshadi.

Semantik prosodiya leksik birliklarning doimiy kontekstual muhitdashedakllanuvchi semantik rang-barangligini ifodalovchi muhim tilshunoslik kategoriyasi hisoblanadi. U til birliklarining yashirin semantik ma'nolarini aniqlashda, xususan, korpus lingvistikasi vositalari yordamida tahlil qilishda katta ahamiyat kasb etadi. Ushbu tushunchani chuqur o'rganish tarjima nazariyasi, til o'rgatish, matn tahlili kabi ko'plab amaliy sohalarida samarali qo'llanilishi mumkin. Qolaversa, korpus asosida olib borilgan tadqiqotlar yordamida o'zbek tilining semantik xaritasini yaratish, baholovchi leksik birliklarni tizimlashtirish va konnotatsion tahlillarni chuqur tadqiq etish mumkin bo'ladi.

Kelajakdagi tadqiqotlar doirasida o'zbek tilining katta hajmdagi matnlar korpusini yaratish va u orqali avtomatlashtirilgan kollokatsion tahlil vositalarini ishlab chiqish rejalashtirilmoqda. Bu esa nafaqat semantik prosodiya balki, umumiy semantik strukturalarni o'rganishda ham katta yordam beradi

Adabiyotlar/Литература/References:

1. Elov B., Amirqulov M. O'zbek-ingliz tillarining teglangan parallel korpusini yaratish bosqichlari // O'zbekiston tili va madaniyati. – 2023. – № 5(2).
2. Eshmuminov A. A. O'zbek tilining milliy korpusida sinonimik asos yaratish prinsiplari. – 2019.

3. Shamiyeva N. Ingliz va o'zbek tillari uchun ikki tilli tesaurusni yaratish rivojlanishini tahlil qilish. – 2025.
4. Irony in the Text or Insincerity in the Writer? The Diagnostic Potential of Semantic Prosodies // Text and Technology: In Honour of John Sinclair / ed. by M. Baker, G. Francis, E. Tognini-Bonelli. – Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins, 1993. – P. 157–176.
5. McEnery T., Hardie A. Corpus Linguistics: Method, Theory and Practice. – Cambridge: Cambridge University Press, 2012.
6. Partington A. Patterns and Meanings: Using Corpora for English Language Research and Teaching. – Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins, 1998.
7. Sinclair J. Looking Up: An Account of the COBUILD Project in Lexical Computing. – London: Collins, 1987.
8. Sinclair J. Corpus, Concordance, Collocation. – Oxford: Oxford University Press, 1991.
9. Starcke B. Corpus Linguistics and the Description of English. – Amsterdam; Philadelphia: John Benjamins, 2008.
10. Stubbs M. Words and Phrases: Corpus Studies of Lexical Semantics. – Oxford: Blackwell, 2001.

YANGI DAVR ILM-FANI: INSON UCHUN INNOVATSION G'OYA VA YECHIMLAR

**XIX RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY KONFERENSIYASI
MATERIALLARI**
2026-yil, oktyabr

Mas'ul muharrir: *F.T.Isanova*
Texnik muharrir: *N.Bahodirova*
Diszayner: *I.Abdihakimov*

Yangi davr ilm-fani: inson uchun innovatsion g'oya va yechimlar.
XIX Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari to'plami.
2-jild, 19-son (13-oktyabr, 2026-yil). – 191 bet.

Mazkur nashr ommaviy axborot vositasi sifatida 2025-yil, 8-iyulda
C-5669862 son bilan rasman davlat ro'yaxatidan o'tkazilgan.

ISSN: 3093-8791 (onlayn)

Elektron nashr: <https://konferensiyalar.com>

Konferensiya tashkilotchisi: "Scienceproblems Team" MChJ

Konferensiya o'tkazilgan sana: 2026-yil, 9-oktyabr.

Barcha huquqlar himoyalangan.
© Science problems team, 2026-yil.
© Mualliflar jamoasi, 2026-yil.